

Ószövetségi bibliaismeret

avagy

**Milyen üzenetet hordoz
a Krisztus előtti iratok gyűjteménye
a keresztyén ember számára?**

**Bibliaismereti előadások
a presbiterképzés keretében**

*Készítette:
Vető István lelkész*

Cinkota

Ószövetségi bibliaismeret, avagy Milyen üzenetet hordoz a Krisztus előtti iratok gyűjteménye a keresztyén ember számára?

1 Bevezetés

1.1 A bibliaismeret helye a teológia tudományában

A presbiterképzés célja, hogy a hallgatóknak átfogó tájékoztatást adjon egyházunk tanításáról. Természetesen, hogy az alapoknál kell kezdenünk, vagyis a Szentírás ismereténél. A teológia biblikus tárgyai egymásra épülnek. Ez mind az Ószövetségre, mind az Újszövetségre érvényes. Ahhoz, hogy tanulmányozhassuk magát a bibliai leírásokat, mindenekelőtt azok tartalmát kell megismerni, valamint az egyes szövegek egymással való kapcsolatát, a bibliai gondolkodás egész rendszerét. Erre szolgál a bibliaismeret tudománya.

Számos könyv jelent meg ebben a témakörben, amelyek közül talán legismertebb – teológus körökben – *Claus Westermann: Kurze Bibelkunde des Alten Testaments*¹. Magyarul olvasóknak egy még régebben megjelent népszerű kiadványt ajánlok, amelyet *Groó Gyula*² írt még győri vallásitanító lelkész korában középiskolai tankönyv gyanánt. A bibliaismereti könyvek néhány bevezető gondolat után rátérnek az egyes könyvek tartalmának ismertetésére, és ezzel feladatukat voltaképpen el is végzik.

Ennél sokkal alaposabb kutatás előzi meg az ún. bevezetéstani műveket, amelyek már a könyvek eredetére, szerzőségére, keletkezési idejére, valamint a Biblia könyveinek sorában elfoglalt helyére is rákérdeznek. A legismertebbek ezek közül *Artur Weiser (1961)*, *Otto Eißfeldt (1964)*, *Georg Fohrer (1969)*, *Otto Kaiser (1969?)*, *Alberto Soggin (1999 – magyarul)*. *Rózsa Huba*, *Pecsuk Ottó*, *Muntag Andor (jegyzet)*.

Az ószövetségi iratok stílusát és fogalomrendszerét alapvetően meghatározza az a kor, amelyben íródtak, illetve amelyre utalnak leírásaikban. Ezért fontos megismerni az akkori világ jellegzetességeit. Ezzel foglalkozik a kortörténet (archeológia). Legismertebb – magyar nyelven is megjelent – alapműve ennek a teológiai ágának *John Bright: Izráel története*³ c. műve. *Albrecht Alt*, *Martin Noth*, *Julius Wellhausen* neve említhető még meg ezen a területen.

Elsősorban az igehirdetők számára nagy segítség a szentírás-értelmezés tudománya, az exegézis. Böven sorolhatnánk fel itt szerzőket és könyveket, hiszen ez a legnépszerűbb, és legtöbbet forgatott irodalom.

Nyilvánvaló, hogy az egyes könyveknek, illetve szerzőknek sajátos teológiai gondolkodása alakult ki, amely a fontos szakkifejezések értelmezését is meghatározzák. Ezért szükséges tanulmányozni azokat a látásmódokat, amelyek a leírások háttérében meghúzódnak. Ezt tanulmányozza az Ószövetségi teológia tudománya. A már említett teológusokon kívül *Albrecht Alt* és *Gerhard von Rad*⁴ nevét kell ezen a területen megemlíteni.

A presbiterképzés szűkös keretei között csak arra van lehetőségünk, hogy a bibliaismeret tárgykörében adjunk némi tájékoztatást, de elkerülhetetlen, hogy bizonyos kérdésekben bevezetéstani, kortörténeti, sőt teológiai kutatásokra is hivatkozzunk. Akit bővebben érdekel az Ószövetség anyaga, bőven talál olvasmányt a kiosztott bibliográfiában.

2 Az ószövetségi iratok keletkezése

Mielőtt részleteiben megvizsgálánk az egyes bibliai könyvek tartalmát és üzenetét, figyelembe kell vennünk néhány sajátosságot, ami megkülönbözteti a Szentírás szövegét más irodalmi alkotások, illetve történeti leírások anyagától. A Bibliában rögzített írások közül a legfiatalabb is legalább 2000 éves, vagy azt megközelítő korú. Ha pedig az Ószövetségről beszélünk, még korábbi dokumentumokat kell feltételeznünk. S minél ko-

¹ Calwer Verlag – Stuttgart, 1974

² Groó Gyula: A Szentírás (A Magyarországi Evangélikus Egyházegyetem kiadása – Győr, 1948)

³ A Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya – Budapest, 1983

⁴ Theologie des Alten Testaments I-II. (München, 1957)

rábbra nyúlunk vissza, annál bizonytalanabbá válnak a leírások. A kutatók különböző forrásokat találtak, amelyek más-más fejlődési szinten állnak. Ez azt jelenti, hogy ugyanazokat a történeteket írják le akár többen is, de azok kidolgozottsága, pontossága erősen eltér egymástól. (Legszembetűnőbb az Ószövetségben a kétféle teremtéstörténet, illetve az Újszövetségben a négy evangélium.) A történetkritika és szövegkritika feladata tanulmányozni ezek helyét a Szentírásban.

Ugyanakkor nem feledkezhetünk meg arról, hogy a Biblia úgy egész, ahogy azt ma a kezünkbe fogjuk, és így tekintjük Isten Szavának, amely a Szentlélek által megszólít minket, és utat mutat nekünk. Istentől ihletett írások, amelyek magukon hordozzák az emberi munka esendőségét és szubjektivitását is.

Groó Gyula írja: „Ezt, az ilyen módon létrejött, szentírást használja fel Isten ma is arra, hogy velünk akaratját közölje, önmagát megismertesse. A szentírás ugyanis nem pusztán annak írott emléke, hogy Isten valaha kijelentette magát, hanem Isten szerszáma, amelyben ma is kijelenti magát, amely által ma is szól hozzánk. Nem emléktábla, hanem hangszer, Isten Szentlelkének eszköze. Egyszer történt kinyilatkoztatása itt, a Bibliában, újra elevenné válik Szentlelke által, s Isten úgy szól hozzánk, mint szólott egykor népéhez szolgáinak szóbeli igehirdetésén keresztül. »Aki titeket hallgat, engem hallgat.« (Lk 10, 16)»⁵

2.1 A hitelesség kérdése

Ha tehát ilyen sok bizonytalansággal találkozunk az Ószövetség tanulmányozása során, vajon mennyire tekinthetők a leírások történetileg hitelesnek, mennyire használhatók fel pl. arra, hogy a régmúlt eseményeit időben rögzítsük, és a szereplők személyét is azonosítsuk?

Sok bibliai könyvvel kapcsolatban feltehető a kérdés: vajon minden úgy történt, ahogy az le van írva? A kivonulás bibliai leírásait napjainkban néhány kutató megkérdőjelezi, mert a régészeti eredmények azokat cáfolni látszanak. Az őstörténet eseményeinek nyilván nem lehettek szemtanúi. Minek alapján írták le azokat? Megállja-e helyét az Ószövetség a tudomány mai állása szerint? Mi egyáltalán a Biblia? Irodalmi alkotás, nyelvemlék?

A 20. század végén új teológiai fogalom látott napvilágot: a vallásos történetírás. Ez egy kicsit hasonlít minden történelemértelmezésre, hiszen mi magunk sem tudjuk objektívan szemlélni a környező világot, s a múltra is saját értékrendünk szerint tekintünk vissza. Sajátos módon jelentkezik ez a gondolkodás az ószövetségi iratok megfogalmazásánál. Előfordul, hogy a történelem eseményeit tudatosan átértelmezve (mondhatnám így is: itt-ott meghamisítva) írja le a szerző gondolatait, hogy ezzel kifejezze saját helyét az eseményekben, illetve megformálja üzenetét az utókor számára.

Ha tehát újra feltesszük a kérdést: hitelesek-e az Ószövetség leírásai, igennel kell válaszolni. Bár az események történelmileg nem mindig igazolhatóak, de Izráel népe számára hiteles bizonyágtételek Isten munkájáról ebben a világban. (Az Ábrahámmal kötött szövetség a kiválasztás alapja, a kivonulás-tradíció pedig a gondviselés-hit forrása.)

2.2 Szóbeli hagyományok és írásbeliség

Jól tudjuk, hogy minden nép a saját történetét legelőször szóban őrizte, és adta át nemzedékről-nemzedékre. Felvetődik a kérdés, hogy a bibliai szövegeket mikor kezdték el leírni, és azok hogyan nyerték el mai formájukat. Figyelembe kell venni, hogy Az ősatyák kora jóval megelőzi az írásbeliség idejét, nem is beszélve az őstörténet egyes anyagairól!

Egészen addig nem volt szükség a szövegek rögzítésére, amíg a nemzedékek zárt láncolatán keresztül szinte szóról-szóra tovább tudták adni a kialakult hagyományokat. Ez elsősorban a családfő feladata volt, és ma is az, amint ezt a Páska ünnepi szertartás rendjéből tudjuk. (Érdekes, hogy Luther éppen így beszél a keresztyén családok vallásos életéről: „A családfő így tanítsa háza népét...”⁶)

Az egyiptomi tartózkodás idején megismerkedett Isten népe a papirusszal és az egyiptomi írásjelekkel. Nem valószínű azonban, hogy akkor már elkezdtek volna leírni történeteiket. Csak Biblián kívüli forrásokat ismerünk ebből a korból.

⁵ Groó Gy. i. m. 9-10. o.

⁶ Luther Márton: Kis Káté (1529) – legújabb magyar kiadás: Luther Kiadó – Budapest, 2010

A Kánaán földjén történt letelepedést követően azonban más népekkel kezdtek el keveredni, kultúrájukra itt-ott hatást gyakorolt a környező népek viselkedése, és egyre égetőbbé vált a sajátos izráeli teológia megőrzése. A honfoglalás korának népi hőseiről izgalmas legendák születtek, a nevezetes csaták élményeit büszkén emlegették egymásnak.

A királyok történeteit már krónikák őrizték, amelyekre a Bibliában is találunk utalásokat: „*Jeroboám egyéb dolgai, hogy hogyan hadakozott és hogyan uralkodott, meg vannak írva Izráel királyainak a történetéről szóló könyvben.*” (1Kir 14, 19). Ezen kívül még 26 király uralkodásának leírása záródik hasonló mondattal (1Kir-2Krn). Ebben az időben minden bizonnyal már létezett a Tóra valamilyen formában, hiszen a papok öltözékéről, feladatairól, szertartásokról, áldozatokról és ünnepekről pontos leírást kellett készíteni. Hogy ez mikor történt meg, nem tudjuk. Annyi bizonyos, hogy Jósiás idejében, amikor a templomot renoválták, egy törvénykönyvet találtak, amit megmutattak a királynak (2Kir 22). Ez indította el azt a vallásos megújulást, amit Jósiás reformjaként emlegetünk (Kr. e. 623).

Bizonyítható írásbeliségről azonban csak mintegy kétszáz évvel később beszélhetünk, a babiloni fogság idején. Ekkor vált igazán szükségessé, hogy Izráel hagyományait, népének történetét, vallásának alapvető tételeit az utókor számára rögzítsék. Ennek két oka is volt. Egyrészt megváltozott a nyelv. A régi hébert már elfelejtették, és az arameit kezdték beszélni. A szent szövegeket viszont még az ősi nyelven mondták, amit már egyre kevesebben értettek. Másrészt fennállt annak a veszélye, hogy a babiloni kultusz keveredik a Jahve-hittel. Ennek elkerülése komoly küzdelmet jelentett, amelynek ékes bizonyítéka Dániel próféta könyve.

A fogság korának teológiai munkája a mai napig meghatározza Izráel gondolkodását. A monoteizmus határozott képviselése, a törvény mindenek felett való tisztelete, a Mindenható iránti hűség gondolata hatja át az ebben az időben írt és tudatosan összeszerkesztett iratokat.

A próféták közül Jeremiásról és Ezékielről tudjuk, hogy ők írásba is foglalták prédikációikat. A nagytöbbség azonban szóban hirdette az Úr akaratát, és szavaikat csak később rögzítették – szintén a fogság után.

A héber írás sajátossága, hogy csak mássalhangzókat használ, ezért a már-már elfelejtett nyelvet egyre nehezebben tudták olvasni még a papok is, sokszor tévesztették el a magánhangzókat, s ez később félreértésekhez is vezetett. Példaként olvassuk el a kivetített szöveget! (*Kzdtbntrmtttstnmnytsfldt.*)

Külön gondot jelent, hogy a régebbi kéziratok még szóközöket sem használtak!

(:ברשיתבראאלהיםאתהשמיםואתהארץ:)

Csak a Kr. u. 500-950 közötti időszakban készült el a pontált (magánhangzókkal ellátott) héber szöveg feldolgozása. Ezt a munkát a masszoréták végezték el (בעלי המסורה). Mászár ige = átadni, masszóra = átadott szóbeli hagyomány, masszoréták: a hagyomány „urai”, ismerői.

2.3 Az ószövetségi iratok kora

Megállapítható, hogy az Ószövetség a világ leghosszabb ideig írt könyve: legalább 1000 évet foglal magába az írásba foglalás, szerkesztés, átdolgozás, egységbe rendezés folyamata. A szerzők számát illetően is rekordokat dönt, hiszen legalább 30 íróat kell feltételeznünk.

Egy ilyen hatalmas mű esetében nagyon nehéz felállítani egy időrendi sorrendet, amely egyértelműen leírja, hogyan keletkeztek az egyes dokumentumok. Nem ad támpontot az, hogy a leírt szövegek mely korokra vonatkoznak, hiszen a próféciák, amelyeket azonnal leírtak, lehetnek akár Kr. e. 7. századból valók, míg a kultuszszal kapcsolatos rendelkezések írásba foglalása nagy valószínűséggel később: a fogság idején történt meg. Az őstörténet mai formája is ebben a korban alakulhatott ki.

Minden bizonnyal az a szöveg tekinthető régebbinek, amelyet valamilyen oknál fogva már korán fontosnak tartottak írásban rögzíteni. A tudomány mai állása szerint a legrégebbi szöveg Debóra éneke (Bír 5), ezt követik az író próféták művei, valamint a zoltárok. Mindent egybevetve elmondható, hogy kb. Kr. e. 800-tól Kr. u. 200-ig folyamatosan alakult és teljesedett ki a mai Ószövetség anyaga.

3 Az ószövetségi kánon

A kánon szó eredetileg függőönt, mértéket jelent.
Részletes tárgyalást olvashatunk erről a témáról
ezen a honlapon: <http://www.biblia.hu/bevez/kandok.htm>.

Kanonizációnak nevezzük azt a tudományos munkát, amelynek során hozzáértő, írástudó teológusok az igazság – Isten igazsága – mércéjére teszik az egyes iratokat, hogy megfelelnek-e azoknak a feltételeknek, amelyek a kinyilatkoztatás fogalmához köthetők. „Tartsd meg, amit Istened, az ÚR rád bízott! Járj az ő útján, tartsd meg rendelkezéseit, parancsolatait, döntéseit és intelmeit, ahogyan meg vannak írva Mózes törvényében. Akkor boldogulsz mindenben, amit teszel és mindenütt, ahová fordulsz.” (1Kir 2, 3)

A kanonizáció folyamatát jól követhetjük magából a Szentírásból, hiszen egyes iratok utalnak azok használatára, illetve az egyes dokumentumok egymáshoz való viszonyára. (Péld 25, 1; Zak 7, 7. 12; 5Móz 34, 5. 9 – Józs 1, 1; Józs 24, 31 – Bír 1, 1; Bír 21, 25 – Ruth 1, 1; 2Krón 36, 22-23 – Ezsdr 1, 1-2; Ezsdr 7, 6. 10. 25)

Malakiás korában (Kr. e. 5. század) már nagy valószínűséggel egységes gyűjteményként kezelték a szent iratokat. Erre utal *Josephus Flavius* zsidó történétíró megállapítása, mi szerint *Artaxerxes Longimagnus* (464-424) uralkodásának idején együtt volt Mózes 5 könyve, 13 könyv Mózes utódainak eseményeiről, valamint 4 himnusz és intellem. (A szerző az egyes iratokat már a közismertté vált *biblion* szóval említi, amelynek többes számú alakja [Biblia] a legtöbb nyelven a Szentírás nevévé vált.) Ez a felosztás tehát 22 könyvről beszél.

3.1 A héber kánon sorrendje

A héber kánon 24 könyvet említ: szétválasztja Józsué és Bírak könyvét, valamint külön könyvként tartja számon Jeremiás siralmait, de továbbra is egy könyvnek tekinti Sámuel és Királyok 2-2 könyvét, a 12 kis prófétát, valamint Ezsdrás és Nehemiás könyveit. Az iratok felosztása az alábbiak szerint alakul:

A TÖRVÉNY (TÓRA)	A PRÓFÉTÁK (NÖBIIM)	AZ ÍRÁSOK (KÖTUBIM)
1. Böresit/Genezis (Mózes I. könyve)	A/ Korábbi próféták 1. Józsué	A/ Költői könyvek 1. Zsoltárok
2. Sömot/Exodus (Mózes II. könyve)	2. Bírak	2. Példabeszédek
3. Vajjiqrá/ Leviticus (Mózes III. könyve)	3. Sámuel	3. Jób
4. Bömidbar/ Numeri (Mózes IV. könyve)	4. Királyok	B/ Az öt tekercs (Megillót)
5. Döbarim/Deuteronomium (Mózes V. könyve)	B/ Későbbi próféták 1. Éσαιás	1. Énekek Éneke
	2. Jeremiás	2. Ruth
	3. Ezékiel	3. Jeremiás siralmi
	4. A tizenkét, ún. kis próféta	4. Eszter
		5. Prédikátor könyve
		C/ Történelmi könyvek
		1. Dániel könyve
		2. Ezsdrás-Nehemiás
		3. Krónikák

3.2 A mi Ószövetségünk

Az ószövetségi könyvek nem a héber kánon sorrendjében találhatóak Bibliánkban. A Septuaginta sorrendjét követik, amely időrendi és tartalmi csoportosítás szempontjából megfelelőbb. Az Újszövetség iratainak sorrendjét az ókori egyházatyák alakították ki. Az egyetemes zsinatok sokat vitatkoztak néhány könyv szerzőségéről és isteni ihlettségéről, ezért különböző kategóriába sorolták azokat.

Homologoumena = egyetértéssel elfogadott
 Antilogoumena = ellentmondással elfogadott
 Apokrif = elrejtett
 Pszeudepigráf = hamisítvány

A Septuaginta, amelyet a hagyomány szerint 70 tudós fordított le nagy egyetértéssel az alexandriai könyvtár számára, rendkívül jelentős szerepet játszott a Biblia történetében, mert az akkori művelt világ megismerhette Isten igéjét. Ez a fordítás tartalmazza az általunk apokrifnak tartott iratokat is.

A Septuagintában található sorrendet vette át a Biblia ókori latin fordítása, a Vulgata is, ennek révén lett általánosan elterjedt. A Vulgata fordítója (Hieronymus / Szent Jeromos) az apokrif iratokat meséknek tekintette, ezért nem is engedte, hogy a Szentírás egységes szövegében megjelenjenek. Csak halála után tették ezeket vissza a kánonba. 1546-ban a tridenti zsinat dogmatizálta az apokrif iratok kanonikusságát, és azóta a római katolikus egyháznak ez a hivatalos Bibliája.

A protestáns Biblia könyvei az alábbi csoportokra oszthatók:

Történeti könyvek

Az emberiség egyetemes őstörténete és Izráel ősatyáinak története: 1Móz

Izráel története a honfoglalásig: 2-5Móz

Izráel története a bírák korában: Józs; Bír; Ruth

Izráel története a bírák kora végétől az egységes és a megosztott királyság korában: 1-2Sám; 1-2Kir; 1-2Krón

Izráel története a babiloni fogság után otthon és Perzsiában: Ezsd, Neh, Eszter

Költői könyvek vagy írások

Jób; Zsolt; Péld; Préd; Énekek

Nagy próféták

Ézs; Jer; JerSir; Ez; Dán

Kis próféták

Hós; Jóel; Ám; Abd; Jón; Mik; Náh; Hab; Zof; Hag; Zak; Mal

4 A Tóra / תורה

4.1.1 A Tóra szövegének rétegei

Tórának nevezzük azt a gyűjteményt, amit Mózes 5 könyve tartalmaz. Egyes kutatók ehhez veszik még hozzá Józsué, esetleg még Bírák könyvét is. Ennek alapján beszélhetünk Penta- Hexa- vagy Heptateuchus-ról. Mózes szerzősége vitatott, különösen azért, mert saját halálának – illetve a Nébó hegyére való felmenetelének – leírását is benne találjuk. Jellemző azonban, hogy a bibliai könyveket nem mindig a szerzőjükéről, hanem azok fontos személyiségeiről nevezik el. Nyilvánvaló, hogy pl. Ruth könyvét nem Ruth írta, de róla szól. Ez igaz Jónás és Jób könyvére is.

Nagy általánosságban a Tórát a Törvénnyel azonosítjuk, hiszen Jézus is így idézi az Ószövetséget: „Szeresd az Urat, a te Istenedet teljes szívedből, teljes lelkedből és teljes elmédből.”³⁸ Ez az első és a nagy parancsolat.³⁹ A második hasonló ehhez: Szeresd felebarátodat, mint magadat.⁴⁰ E két parancsolattól függ az egész törvény és a próféták.” (Mt 22, 40). A zsinagógai gyakorlatban a törvény (Tóra) egy szakasz mellé tettek egy prófétai ígét is – mintegy magyarázatul, a jobb megértés érdekében. Ezeket a kijelölt prófétai szakaszokat nevezték haftáráknak⁷. Pál apostol első missziói útja során jut el a Kis-Ázsiába, ahol meglátogatja a gyülekezeteket. Ezt olvassuk ApCsel 13-ban: „megérkeztek a pizidiai Antiókhiaiba. Itt szombaton elmentek a zsinagógába és leültek.¹⁵ A törvény és a próféták felolvasása után a zsinagóga előljárói odaküldtek hozzájuk, és azt üzenték nekik: "Atyámfiak, férfiak, ha van valami buzdító szavatok a néphez, szóljatok."” (ApCsel 13, 14-15).

A Tóra felolvasása tehát rendszeres gyakorlat volt a zsidó közösségek életében, és ez így van a jelenben is. Mit tartalmaz ez az irat? Nemcsak törvényeket, hanem olyan rendelkezéseket is, amelyekkel az ÚR vezeti, tereli, ésszerű korlátok között tartja népe életét. Ezért Izráel sosem úgy tekint a Törvényre, mint őket akadályozó, megnyomorító bilincsekre, hanem Isten akaratára, ami jó, és ami javukra szolgál. Számukra ezért a Tóra nem törvény, hanem Útmutatás.

A Tóra anyag rendkívül gazdag és vegyes, sokféle hagyomány egybeszerkesztéséből állt össze. Volt egy komoly próbálkozás a szövegekritika fellendülése korában, amely megkísérelte a különböző rétegeket elkülöníteni egymástól, és ezeket különböző színekkel jelölve ki is adták. Tudós körökben ezt csak „Szivárvány Bibliának” szokták nevezni.

4.1.1.1 Népszerű, olvasmányos szövegek

A Tóra történeti jellegű szakaszai általában jó érthetők, közkedveltek és a gyermekek számára is ismertek. Ennek oka az, hogy éppen ezzel a szándékkal íródtak ilyen stílusban. Elohista és Jahvista réteget különböztetünk meg annak alapján, hogy a szövegek Istent milyen névvel említik. A korábbi még nem használja az ÚR (Jahve – יהוה) speciális nevét, hanem az általános „Isten” „אלהים” megnevezéssel utal rá. Később felfedeztek egy még ősbibliai réteget, amelyet Nomád névvel illettek annak okán, hogy az ide tartozó anyagok Izráel ősatyjainak egyszerű életét mutatja be, s a hagyományok idáig vezethetők vissza. Jahve névvel először Nóé történetében találkozunk, amelynek leírása tipikus egybeszerkesztett irodalmi mű. Az E és J réteg elemei szinte versenként követik egymást. Nyilvánvaló, hogy J már a monoteista tudatos teológiai tanítás idején írta meg szövegeit, és Izráel Istenét egy minden más istentől elkülönülő, egyedül élő Úrként mutatja be.

4.1.1.2 Tudományos, teológiai értelmezések

Egy sokkal mélyebb teológiai tartalmat hordozó réteget az ún. Papi Irat, amelynek anyaga mindjárt az Ószövetség legelején tetten érhető. A teremtéstörténet első leírása rendkívül precíz, szisztematikus és didaktikus. Könnyű megjegyezni, mert hét napra osztja a teremtés folyamatát, és ezt egy logikus rendbe állítja. Nem csupán a memorizálás a célja, hanem az, hogy aki olvassa, megértse, miért is írták le, nevezetesen: hogy Istentől

⁷ Mózes öt könyve és a haftárák (Dr. H. Hertz (szerk.) – Budapest, 1984)

fogadjuk el a világ minden teremtményét, amelynek csúcsán az ember áll, de nem mind úr, hanem mint gondozó és felelősséggel megbízott szolga. A Papi Irat üzenete: a teremtés **célja** az ember. Ezzel szemben a második teremtéstörténet üzenetét így tudnám megfogalmazni: a teremtés **középpontja** az ember.

A Papi Irat fő anyaga nyilvánvalóan a kultusszal kapcsolatos leírások gyűjteménye, a törvények, rendelkezések felsorolása, a templom leírása, az ünnepek meghatározása, és minden olyan útmutatás, amely Izráel népe hétköznapijaira vonatkozik Isten-ember és ember-ember relációban egyaránt.

4.1.2 Deuteronomista történetírás

Deuteronomiumnak nevezzük Mózes 5. könyvét annak alapján, hogy Mózes, amikor a néppel eljut Kánaán határáig, újra elmondja a törvényt, összefoglalja annak lényegét, és hűségükre kötelezi őket az ÚR iránt. A Deuteronomium szerinti gondolkodás tehát valójában a Sinai törvények szerinti gondolkodást jelenti. Aki teljesíti a törvényt, az kedves az ÚR szemében; aki nem teljesíti, számíthat ítéletére. Ez a fő mondanivalója ennek a szemléletnek. Így látja a történelmet is a krónikás, aki minden eseményt az Isten iránti hűség mérlegére tesz. Ennek alapján mondja ki valakiről, hogy hosszú életű ⇔ mert az ÚR szerint éli életét; vagy erőszakos halállal hal meg ⇔ mert elfordult az Úrtól.

A történelemnek ez az értelmezése folytatódik a korábbi próféták könyveiben (Józsua, Bírak, stb.), és különösképpen a királyok korának leírásában mutatkozik meg: Júda és Izráel megkülönböztetésében. Vissza-visszatér ez a bevezetés egy-egy bíra vagy király uralkodásának leírása során: „*Izráel fiai azt tették, amit rossznak lát az ÚR*” (Bír 3, 7).

4.1.2.1 Törvényértelmezés és történelemértelmezés

A törvény és a történelem tehát Izráel gondolkodásában szorosan összefügg. Csak azt látja jónak, ami az ÚR szemében jó. Történelmi személyiségei közül is azokat tekint nagyoknak, akik az ÚR törvénye szerint éltek. Ezért emelkedik ki Ábrahám, József, Mózes, Sámson, Dávid, Salamon és Jósias alakja a többi közül, míg teljesen ködbe vész Káin családja, Hágár és Izmáel nemzetsége; ezért lesz történelmük szégyene Absolon, Aháb és Jezabel, valamint Izráel számos királya és hadvezére.

Az elv akkor is érvényesül, ha egy-egy bibliai személy körül zűrzavarok történtek: Dávid félrelépése, Salamon bálványimádása, stb. Bizonyos források szerényen hallgatnak ezekről a botrányokról, mások pedig próbálják javukra magyarázni, illetve hangsúlyozni, hogy pl. Dávid őszinte bűnbánatot tartott, s az ÚR megbocsátott neki ⇒ ezért kaphatta vissza önbecsülését, családját és királyi hatalmát.

A korábban már említett vallásos történetírást érhetjük itt tetten, amely úton-útfélen megjelenik az Ószövetségi hagyományok leírásában.

4.2 Isten szeretete és gondviselése

A vallásos történetírás átszővi az őstörténetet és az ósatyák történetét is. Minden leírás azt mutatja, hogy Isten szeretetből teremtette a világot, s az ember iránti jóindulata nem múlik el akkor sem, ha az ember hűtlenséggel válaszol az ÚR gondviselésére.

Az Ószövetség bemutatja, hogyan küzd az ÚR az emberiségért (Bábel, Nóé), hogyan választ ki egy embert, akin megmutathatja szeretetét minden embernek; hogyan választ ki egy népet, hogy „a népek világossága legyen”.

Tévedés lenne arra gondolni, hogy Isten csak az Ő népét szereti! Ezt csak Izráel gondolta így, de már maguk a próféták is figyelmeztették a büszke kiválasztottakat, hogy kiválasztottságuk nem kiváltság, hanem feladat, küldetés a többi nép felé. Izráel ezt a misszióját nem teljesítette, ezért változtatott az ÚR a velünk való kommunikáció módján: nem közvetítőkön keresztül próbál ma már eljutni hozzánk. Saját maga jött el a földre Jézusban, hogy életével, szolgálatával, halálával és feltámadásával legyen tanúja Isten irántunk érzett szeretetének és hűség gondviselésének.

4.3 A Tóra helye Izráel hitében

A Tóra nem ünnepi olvasmány, nem istentiszteleti textus csupán, hanem hétköznapi útmutatás, tanácsolás. Amikor Izráel népe a törvény útján akar járni, nem csupán „törvényeskedik”, jogász módon gondolkodik, hanem Isten akaratát veszi komolyan, és azt, hogy az ÚR törődik népével, és hűségére hűséges népe válaszát várja. Ez két fontos teológiai tételeben ölt testet Izráel hitében.

4.3.1 Szövetség

Több fokozata van Istennek az emberrel kötött szövetségének. Először az első emberpárral köt szövetséget. Neki adja a teremtett világot, és feladattal bízta meg. Ezzel együtt jár ígérete is.

Az ember megszegi ezt a szövetséget, de az ÚR ezt Ábrahámmal megújítja. Az ősatyák története ennek a szövetségnek a leírása és bizonyítása.

Az egyiptomi fogság után újra szövetséget köt népével Isten Mózes által. Ez a szövetség nagyon érzékeny és sebezhető – ezt mutatja az aranyborjú esete is.

A salamoni templomépítés, valamint a Jósiás-féle reform is voltaképpen ennek a szövetségnek az újbóli megerősítését jelenti. (Az ÚR újra leszáll a templomra.) A Szövetség ládája ennek a szövetségnek a jelképe.

Sokszor borul meg ez a szövetség, de egy fontos tény a garancia arra, hogy ez a szövetség soha nem bomlik fel: nem két egyenrangú fél között kötött, hanem Isten határozott így, és Ő kötött szövetséget népével. Ez a szövetség ma is áll az ÚR és Izráel között. Ez tartja meg reménységüket és jövőképeket.

4.3.2 Kivonulás / Exodus / Szabadítás

A szövetséghez hasonlóan ez a tradíció is Izráel népe reménységeit táplálja. Ahogy kivonultak Egyiptom földjéről, úgy kivonulhattak a babiloni fogságból is, és bíznak abban, hogy lesz még egy Exodus, amelynek során Izráel végső győzelme valóra válik. (Ez már nem az ószövetségi teológia hatásköre!)

Kutatók vitatják, hogy az Exodus úgy zajlott le, ahogy a Biblia leírja, Izráel számára mégis fontos, hogy hatalmas történelmi eseményként értékelje Egyiptomból való szabadulását, hiszen ebben mutatkozik meg az egyedüli Isten hatalmassága: a fáraó sem gátolhatja meg az ÚR akaratát!

Így tekinthetünk ma is erre az Istenre, aki minden viharon át megőrizte népét, s közben hatalmas birodalmak omlottak össze.

4.4 Hűség a törvényhez

A 5° má fejezi ki legjobban Izráel népe viszonyát Isten törvényéhez. 5Móz 6, 4 ez a kivételes locus, ami egyetlen mondatban foglalja össze Isten népének teológiáját. Ennek környezetét olvasom most fel:

“Ezek azok a parancsolatok, rendelkezések és döntések, amelyekről azt parancsolta Istenetek, az ÚR, hogy tanítsam meg nektek; ezeket teljesítsétek azon a földön, ahová átkeltek, hogy birtokba vegyétek. ²Féld Istenedet, az Urat, és tartsd meg minden rendelkezését és parancsolatát, amelyeket én parancsolok neked, te magad, a fiad és unokád, életed minden napján, hogy hosszú ideig élhess. ³Hallgasd meg, Izráel, tartsd meg és teljesítsd ezeket, hogy jó dolgod legyen, és igen megsokasodj a tejjel és mézzel folyó földön, ahogyan megígérte neked atyáid Istene, az ÚR. ⁴Halld meg, Izráel: Az ÚR a mi Istenünk, egyedül az ÚR! ⁵Szeresd azért az Urat, a te Istenedet teljes szívedből, teljes lelkedből és teljes erődből! ⁶Maradjanak a szívedben azok az igék, amelyeket ma parancsolok neked. ⁷Ismételgesd azokat fiaid előtt, és beszélj azokról, akár a házában vagy, akár úton jársz, akár lefekszel, akár fölkelés! ⁸Kösd azokat jelként a kezre, és legyenek fejdíszként a homlokodon. ⁹Írd azokat házad ajtófélfáira és kapuidra! ¹⁰Amikor bevisz téged Istened, az ÚR arra a földre, amelyet esküvel ígért atyáidnak, Ábrahámnak, Izsáknak és Jákóbnak, és ad neked nagy és szép városokat, amelyeket nem te építettél, ¹¹minden jóval telt házakat, amelyeket nem te töltöttél meg, és megásott kutakat, amelyeket nem te ástál, szőlőket és olajfákat, amelyeket nem te ültettél, mégis ehetsz róluk jóllakásig, ¹²akkor vigyázz: ne feledkezz meg az ÚRról, aki kihozott téged Egyiptom földjéről, a szolgaság házából!”

4.5 Tanulság a keresztyén utódoknak

Izráel az életét mindig Isten színe előtt tudja, és nem is akar elbújni előle. Tudja, hogy szeretete és gondviselése veszi őt körül, ezért nem fél törvényétől, hanem gyönyörködik benne, ahogy a zsoltáros mondja: *„Vezess parancsolataid útján, mert abban gyönyörködöm. (Zsolt 119, 35).*

Nekünk nem törvény, hanem evangélium (jó hír, örömhír!!!) adatott. Vajon gyönyörködünk-e benne éjjel és nappal? Vajon keressük-e útmutatását a mindennapok küzdelmeiben, vagy csak ünnepeink kivételes díszítő eleme, amelynek gyakorlati hasznát nem igazán látjuk?

Ha az Ószövetség könyveit lapozgatjuk, megismerjük benne az Istennel szüntelenül kapcsolatot tartó embert, s az Urat, aki sosem hagyja el teremtményeit! Ha Isten akaratába pillantunk, megérthetjük, hogy nekünk is jót akar, ezért vezet minket törvényeivel. A Krisztus előtti tanúságtétel felkészíti szívünket az Egyetlen Szabadító, Jézus befogadására. Világossá válik előttünk az út, amit Isten megtett felénk.

Induljunk el mi is ezen a hosszú úton, amelyen egyszer csak társunk lesz a Fiú, akivel együtt egészen a célig eljuthatunk!

5 A Próféták / נביים

Az előadás első felében áttekintettük az Ószövetség legfontosabb gyűjteményét, a Tórát, amely a hívő zsidó embernek ma is naponkénti olvasmánya, amely átszövi hétköznapjait és ünnepeit. Az Újszövetségből élő keresztyénség sem hagyhatja figyelmen kívül azzal a felkiáltással, hogy *„mi már nem a törvény alatt élünk”* (Róm 3, 19; 4, 16; Gal 4, 5). Számunkra a Tóra Isten örök akarata, amelyet a világ teremtése óta kinyilatkoztatott az embernek, és amit végre is akar hajtani rajtunk.

Az Ószövetség második gyűjteménye elsősorban olyan embereket állít a középpontba, akik feladatot kaptak az Úrtól, hogy az Ő akaratát kihirdessék a választott népnek, illetve ítéletet mondanak azok felett, akik nem törődnek Isten törvényével, hanem a maguk útját akarják járni. Írásaik a zsidó teológiában másodlagos helyet foglalnak el, de nagyon fontosak a Tóra értelmezésében! A zsinagógai istentiszteleten mindig elhangzik egy-egy prófétai ige – mintegy magyarázatként – a Tóra kijelölt szakaszára. Ezeket az értelmező igehelyeket nevezük *„haftaráknak”*. Erre a liturgikus gyakorlatra példa a néhány alábbi újszövetségi idézet:

[Mt 22.40](#) – *E két parancsolattól függ az egész törvény és a próféták.*

[ApCsel 13.15](#) – *A törvény és a próféták felolvasása után a zsinagóga elöljárói odaküldtek hozzájuk, és azt üzenték nekik: „Atyámfiai, férfiak, ha van valami buzdító szavatok a néphez, szóljatok.”*

[Róm 3.21](#) – *Most pedig a törvény nélkül jelent meg Isten igazsága, amelyről bizonysgot is tesznek a törvény és a próféták.*

A keresztyénség számára a próféták iratai ennél sokkal többet jelentenek, hiszen hitünk középpontja – Jézus Krisztus – felé mutatnak. Máté evangélista Jézusról szóló bizonyágtételét elsősorban népe tagjainak, a zsidóknak írta le, akik az Ószövetséget jól ismerték. Ezért tartotta fontosnak, hogy számtalan helyen utaljon a próféták jövendöléseire. Az evangéliumi leírások ennél fogva tele vannak ilyen magyarázó mondatokkal:

[Mt 1.22](#) - Mindez pedig azért történt, hogy beteljesedjék, amit az Úr mondott a próféta által:

[Mt 21.4](#) - Mindez pedig azért történt, hogy beteljesedjék a próféta mondása:

[Mt 26.56](#) - Mindez pedig azért történt, hogy beteljesedjenek a próféták írásai.

A próféciák nagy része már valóban beteljesedett Izráel történelmében, illetve Jézus személyében és földi működésében, de az „utolsó napokra”, az Emberfia eljövetelére, valamint az új ég és új föld megteremtésére vonatkozó jövendölések még a mi korunkban is a jövő felé mutatnak. A prófétai szövegek azonban nem csupán „jóslatok”, hanem Isten üzenetei az Ő akaratának megvalósításáról. Választott küldöttein keresztül mutat rá népe hűtlenségére és az Ő hűségére. Előre vetíti a bűn következményét, de felvillantja a bűnbocsánat és az irgalom lehetőségét is.

[Neh 1.9](#) - De ha megtértek hozzám, megtartjátok parancsolataimat, és teljesítitek azokat: még ha az ég szélén lennének is azok, akiket eltaszítottam közületek, onnan is összegyűjtöm és elviszem őket arra a helyre, amelyet kiválasztottam, hogy ott legyen nevemnek lakóhelye.

[Jer 18.8](#) - De ha megtér gonoszságából az a nép, amelyről beszéltem, akkor én is megbánom, hogy veszedelmet akartam hozni rá.

Jónás könyve pedig teljes egészében egy olyan történet, amely megtanítja az olvasót Isten útjára – az irgalmasságra. Az ÚR egy reménytelenül pogány népet akar megtéríteni. Eszköze egy olyan próféta, aki először a feladat elől elmenekül. Előbb neki kell megtérnie, hogy komolyan vegye küldetését, és elinduljon Ninivébe. Prédikációinak hatása őt is megdöbbeníti, de még mindig nem érti meg Isten kegyelmének nagyságát! Várja a meghirdetett ítéletet. Csak a bokor elszáradása után kialakult párbeszéd során érti meg az ÚR akaratát: „*Te szánod ezt a bokrot, amelyért nem fáradtál, és amelyet nem te neveltél; amely egy éjjel felnőtt, másik éjjelre pedig elpusztult. Én meg ne szánjam meg Ninivét, a nagy várost?!*” (Jón 4, 10-11)

A próféták ezt a szerepet kapják Isten üdvözítő tervében! Bemutatják Isten akaratát, figyelmeztetik a népet hűtlensége következményére, de előre mutat Isten szeretetére és irgalmára, amely által a bűnbánó bűnös megkapja a feloldozást, és Isten elhalmozza őt ajándékaival.

Isten tehát az Ő akaratát kiválasztott emberek által juttatja el népéhez. Őket a kezdeti időben még nem nevezték prófétáknak. Mózes az a személy, akit elsőként Isten embere [איש האלהים] megnevezéssel említi az Ószövetség. Sámson születésének bejelentése kapcsán mondja el anyja, milyen álmodást látott. Az ÚR angyalát nevezi ő Isten emberének. A későbbiekben viszont már egyértelmű, hogy ezzel a névvel embereket, az ÚR küldötteit jellemzi az Ószövetség. A kifejezés többször előfordul a korábbi próféták megnevezésekor, különösen Sámuel történeteiben:

[1Sám 9.6](#) - De ő így felelt neki: Nézd, az Isten embere itt van ebben a városban. Tisztelik ezt az embert, mert minden beteljesedik, amit mond. Menjünk el hozzá, talán meg tudja mondani nekünk, hogy melyik úton menjünk.

Illés történeteiben különösen is hangsúlyos ez a név, mert ez mutatja meg az Ő Istennel való kapcsolatát – szemben a pogányok bálványimádásával!

[1Kir 17.24](#) - Az asszony így felelt Illésnek: Most már tudom, hogy te Isten embere vagy, és hogy igaz a te szóban az ÚR igéje!

[2Kir 1.12](#) - De Illés így felelt nekik: Ha én az Isten embere vagyok, szálljon le tűz az égből, és emésszen meg téged ötven embereddal együtt! Ekkor Isten tüze szállt le az égből, és megemésztette őt ötven emberével együtt.

A próféta különleges képességére utal egy másik ősi elnevezés: látó [רֹאֶה]. Ezzel a névvel fejezték ki azt a bibliai szerzők, hogy az ÚR kiválasztott szolgálói olyan dolgokat is megláttak, amik rejtve maradtak az átlagember szeme előtt. Beleláttak Isten titkaiba. Látomásaik voltak, amelyekről beszámoltak a nép színe előtt.

[1Sám 9.9](#) - Azelőtt ezt mondták Izráelben, ha valaki elment Istent megkérdezni: Gyertek, menjünk el a látóhoz! Mert akit ma prófétának neveznek, azt régebben látónak hívták.

Georg Fohrer szerint a nomád népek prófétáit nevezték látóknak, míg a letelepedett népek vallási vezetői voltak a klasszikus értelemben vett próféták.

Nyilvánvaló, hogy az Egyiptomból való kivonulást követő honfoglalás és letelepedés változást hozott nemcsak Isten embereinek megnevezésében, hanem küldetésükben is. Az őket megjelölő próféta [נביא] szó ezért leginkább csak a későbbi iratokban szerepel. A kifejezés eredetileg szónokot jelent, vagyis görög fordítása (προφητης – valamiért, valaki érdekében szóló) kiválóan tükrözi a szó tartalmát. A héber gondolkodásmódra jellemző, hogy egy foglalkozás megnevezésénél annak fő tevékenységét jelöli meg. A próféta esetében a fő tevékenység Isten szavának odavitele a néphez, valamint a nép kéréseinek odavitele az Úrhoz. Ezért nem kell csodálkozni azon, hogy a *vinni* ige egyik ragozott formája [ביא – Hi Impf Pl 1: נביא] teljesen megegyezik a *próféta* szó hangalakjával.

[1Sám 9.7](#) - Saul ezt mondta legényének: Jól van, menjünk, de mit **viszünk** annak az embernek?

[Neh 10.38](#) - Kenyértésztánknak, mindenféle gyümölcsfánknak, a mustnak és olajnak a legjavát felajánljuk, és **beviszük** Istenünk házába a kamrába a papoknak.

A két szó összekapcsolása nyomán – egy ügyes szójáték révén – pedig egy sajátos üzenetet olvashatunk ki a próféta igehirdetéséből:

[Ez 33.33](#) - De ha majd **beteljesedik** - mert **beteljesedik!** - akkor megtudják, hogy **próféta** volt közöttük.

A נבי szó néhány korábbi leírásban is előfordul. Ennek magyarázata abban rejlik, hogy pl. az ősatyák hagyományát csak a fogság idején írták le (i.e. 6. sz.), míg a próféták szavait nem sokkal elhangzásuk után (akár már a 9-8. században) lejegyezték, vagy legalább is gondosan ügyeltek arra, hogy a szóbeli átadáskor pontosan idézzék. Ezért nevezheti a Szentírás Ábrahámot is prófétának.

[1Móz 20.7](#) - Most tehát add vissza annak az embernek a feleségét, mert próféta ő, és imádkozik érted, hogy életben maradj.

[5Móz 18.15](#) - Prófétát támaszt atyádfiai közül Istened, az ÚR, olyant, mint én, őreá hallgassatok! Így beszél Mózes Lévi törzsének különleges feladatáról, amikor Izráel törzseit veszi sorra.

A későbbi próféták könyveiben már azokat a tisztségviselőket nevezik prófétáknak, akik hivatalosan töltik be ezt a posztot, s ezért sok esetben kritika is éri munkásságukat, mivel már nem Isten akaratát kutatják, hanem a királyok igényeit szolgálják ki! Jellemző módon Jeremiás, Hóseás és Ámósz ítéli meg őket.

[Hós 4.5](#) – [...] elbukik a próféta is veled együtt [...]

Ennél fogva érthető, hogy Izráel karizmatikus vezetői elhatárolódnak a „hivatalos” prófétáktól, és magukat nem is illetik ezzel a névvel!

[Ám 7.14](#) - Ámósz így válaszolt Amacjának: Nem vagyok próféta, sem prófétatanítvány. Pásztor vagyok én, és füget termeszték.

[Zak 13.5](#) - Azt mondják majd: Nem vagyok próféta, földműves vagyok, a földből élek ifjúkorom óta.

A nagy próféták esetében látjuk majd, milyen fontos szerepet kell vállalniuk társadalmi, sőt külpolitikai, katonai kérdésekben is, hiszen királyok kéri ki véleményüket, és a nép kér tőlük tanácsot jövőjük érdekében. Nem is könnyű a helyzetük, sokszor kerülnek ellentmondásba önmagukkal, megkísérti őket befolyásos pozíciójuk. Ez azonban nem változtat azon a tényen, hogy feladatuk Isten akaratának nyilvánosságra hozatala, és a megtérés munkálása a megmaradás érdekében.

5.1 Korábbi próféták / ראשונים נביים

Ha a próféta szót halljuk, elsősorban Ézsaiás, Jeremiás, vagy esetleg Ámósz, Habakuk, Zakariás vagy Malakiás jut az eszünkbe. Pedig prófétákról már sokkal korábbi időkből is tudunk. Ők is ugyanazt a feladatot végezték el, amit későbbi utódaik, de nem voltak „hivatásszerű” próféták, akik könyveket írtak az Istentől kapott kinyilatkoztatás alapján.

A „korábbi próféták” könyvei már megemlítenek olyan személyeket, akiket az ÚR küldetéssel bíz meg, s akiknek az a feladata, hogy Izráel népét visszavezessék az igaz Isten tiszteletére.

A könyvek tartalmilag nem próféciák, hanem leírások, amelyeken keresztül jól követhető a választott nép sorsa a letelepedéstől kezdve egészen a babiloni fogságig. A történetek mögött azonban jól kirajzolódik Isten és az Ő népe kapcsolata: ahogy az ÚR szólítja meg az újra meg újra eltántorodó zsidókat, s ahogy a nép küzd hitetlenségével és Isten utáni vágyakozásával.

5.1.1 Történet előtti kor

(Magyarázatként bocsátom előre: történet előtti kornak nevezzük az őstörténetet és az ősatyák korát, valamint Mózes és a honfoglalás idejét, mivel az első történeti leírások csak a királyok korából – kb. a Kr. e. 8. századtól – tarthatók hitelesnek.)

Már említettem, hogy az első nagy próféták között említik meg Mózeszt, aki az ÚR akaratának üzenetével áll a fáraó elé, és követeli a zsidó nép elengedését. Prófétaai szolgálatát kísérik az ÚRtól kapott jelek (bot, kéz és a tíz csapás), amelyek hitelesítik szavait. Ez megerősítés Izráel számára is, hiszen a 40 évi pusztai vándorlás során meg-megfogyatkozó bizalom így is súlyos konfliktusokat okoz.

Nagy lelki válság jelei mutatkoznak, amikor Mózes megöregszik, s a nép újra meg újra rákérdez: *Mi lesz velünk, ha Mózes már nem lesz közöttünk?* Az ÚR azonban gondoskodik megfelelő utódról. 5Móz 31 leírja, hogyan adja át Mózes a stafétabotot Józsuének a kijelentés sátora előtt. A kézrátétel liturgikus aktusára Józsué maga is többször emlékezteti a népet.

5.1.1.1 Józsué és a bírák szerepe

Józsué karizmatikus személyiségéhez nem fér kétség. Maga az ÚR mutatja meg, hogy ő az alkalmas vezető Mózes után, aki méltó arra, hogy bevigye a népet Kánaán földjére. Munkássága, Isten iránti hűsége és céltudatossága példa a nép számára. Szolgálatára idején még sok harcot kell vívni a kánaáni népekkel, de az ő személyéhez fűződik a törzsek elhelyezkedése és teljes letelepedése az Ígéret Földjén. Mindenben Isten akaratát teljesíti, és erre tanítja a népet is. Búcsúbeszéde hatásos és meghatározó. „Én és az én házam népe az Urat szolgáljuk...” Lelkesítő bizonyágtételére a nép hasonló módon válaszol, bár – amint látni fogjuk – ígéretük nem bizonyul tartósnak.

A bírák különleges helyet foglalnak el a nép vezetői sorában. Nem királyok, de nem is próféták. Karizmatikus vezetők, tehát meggyőződésből, Istentől kapott mandátumuk alapján állnak egy-egy törzs élére (egy-két esetben néhány törzs összefogását is megkísérik). Feladatuk egy konkrét vészhelyzet elhárítása, amely legtöbbször katonai erők bevonásával történik. Küldetésük azonban ennél sokkal több: a népet kell visszavezetniük az Úrhoz!

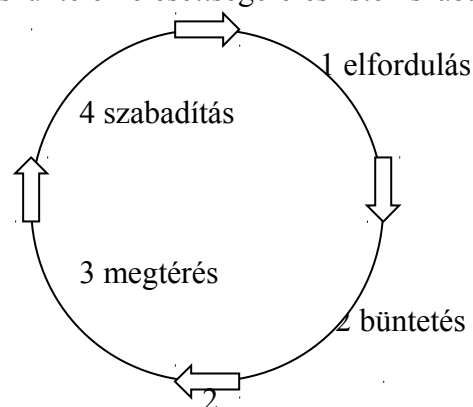
A leírásokban sok hasonlóság figyelhető meg. A történetek ugyanis egy jól megszerkesztett séma alapján kerülnek elénk. A visszatérő elemek rávezetik az olvasót az emberek szüntelen elesettségére és Isten szabadító szándékának kifogyhatatlan türelmére.

1. Izráel azt teszi, ami rossznak lát az ÚR. (Bír 3, 7)
2. Fellángol az ÚR haragja. (Bír 3, 8)
3. A nép az Úrhoz kiált. (Bír 3, 9)
4. Az ÚR megadja a szabadulást (Bír 3, 11)

Egy szüntelen körforgás indul el, mert a szabadulás után a nép újra azt teszi, amit rossznak lát az ÚR. A büntetés (általában az ellenség támadása) eszükbe juttatja Istent, aki újra bírát küld, hogy megszabadítsa a népet.

A bírának nem csupán hadvezérnek kell lennie! Feladata, hogy a büntetés okaira is rámutasson. Izráelnek meg kell tanulnia, hogy Isten nem hagyja büntetlenül a hűtlenséget, de a megtérő bűnöst megszabadítja a bajból.

A bírákat két csoportra oszthatjuk. Kis bírának nevezzük azokat a személyeket, akikről pontosan tudjuk származásukat, működésük időtartamát és eredményeiket. (Samgar, Tóla, Jáir, Ibcán, Élón, Abdón) Bírák könyve egy-két mondatot szán csupán bemutatásukra – valószínűleg azért, mert ők Izráelben jól ismertek voltak (ezért nevezzük őket – méltatlanul – kis bírának). A nagy bírák személye a legendák homályába vész, viszont sokkal hosszabb történetek, színes elbeszélések szólnak róluk. (Otniél, Éhúd, Debóra és Bárak, Gedeon, Jefte, Sámson) Az ő történelmi hitelességük megkérdőjelezhető, viszont ők lehettek Izráel népi hősei, akik példaként álltak az emberek előtt, akár csak a magyar történelem nagy alakjai: Kinizsi Pál, Toldi Miklós, Mátyás király, Dugovics Titusz és a többiek.

A 9. fejezet Abimelek tiszavirág-életű királyságáról számol be, mintegy igazolva azt, hogy a királyságnak nincs jövője Izráel népe számára. Nevetséges példát hoz a fák királyválasztásáról, hogy ezzel is érzékeltesse a nép értelmetlen próbálkozását. Isten mindig ad megfelelő vezetőt nekik, de nekik meg kell tanulniuk, hogy nem földi királyuk van, hanem az ÚR uralkodik rajtuk! Ezt hangsúlyozza a leírásokban többször ismétlődő mondat: „*Akkor még nem volt király Izráelben*”. Gedeon pedig határozottan visszautasítja a nép szándékát, amikor királlyá akarják tenni:

[Bír 8.23](#) - Én nem uralkodom rajtatok, és nem fog uralkodni rajtatok a fiam sem. Az ÚR uralkodjék rajtatok!

5.1.1.2 Sámuel integráló személyisége

Az utolsó bíra Sámuel, aki személyében már ötvözi a három legfontosabb vezető tulajdonságait és feladatait: uralkodó, próféta és bíra egyben. Hozzá mennek az emberek, ha az ÚR akaratát akarják megtudni. Peres ügyekkel is őt keresik. Végül őt kéri meg arra, hogy adjon királyt Izráelnek, mint ahogy a többi népnek is királya van. Sámuel még tesz egy utolsó próbálkozást a nép meggyőzésére, de végül maga az ÚR „adja be a derekát”, de figyelmezteti őket a várható veszélyekre.

Saul – akit Sámuel ken fel királynak – ígéretes uralkodónak bizonyul, amíg az ÚR útján jár, de elfordulása alkalmatlanná teszi a további vezetésre. Sámuel új királyt keres – és talál.

Halála után szétválik a közigazgatási, a hadügyi és a vallásügyi „minisztérium”. Dávid lesz a király, Nátán a próféta, Jóáb a hadvezér. Ettől kezdve a próféta már az igehirdetésre „szakosodik”. Szolgálatát nem terheli adminisztratív és katonai felelősség. Ugyanakkor szoros kapcsolat épül ki közte és a nép többi vezetője között. Erre látunk számtalan példát a későbbi próféták működése idején.

5.2 Későbbi próféták / אחרונים נביים

Ebbe a csoportba tartozik a három nagy próféta: Ézsaiás, Jeremiás és Ezékiel, valamint a 12 kis próféta. Az apokaliptikus irodalom része Dániel könyve, de az egyszerűség kedvéért soroljuk őket a nagy próféták közé! Időben ugyan jóval később végezte szolgálatát, mint a többiek, de üzenetében nagymértékben hasonlít Ezékiel látomásainak interpretációjához.

5.2.1 Királyok és próféták

A klasszikus értelemben vett próféták sok esetben magányos hősökként jelennek meg, de a feladatuk mindig az, hogy a néphez szóljanak, vagy pedig közvetlenül a nép vezetőihez. Konfliktusaik éppen abból erednek, hogy az addig megszokott gyakorlathoz képest hoznak újat, szembefordulva a kialakult hagyománnyal, a királyok uralkodási elveivel vagy a papok szertartásaival. Meg kell akadályozniuk, hogy tévutakra tévedjenek, és tovább haladjanak a rossz irányba. Ezt mindig nehéz megértetni és elfogadtatni azokkal, akiknek érdeke a régi rend fenntartása, az igazság elhallgatása, a bűnök feltárása.

A Királyok könyvei számos ilyen ideológiai harcról számol be. Csupán illusztrációként hadd álljon itt néhány király-próféta páros: Saul ⇔ Sámuel, Dávid ⇔ Nátán, Aháb ⇔ Illés, Jéhú ⇔ Elizeus, Ezékiás ⇔ Ézsaiás, Jósiás ⇔ Jeremiás, stb. Természetesen Isten kiválasztott prófétái szembe kerültek a „hivatalos” udvari és templomi prófétákkal is, akik hajlottak a korrupcióra, és kiszolgálták az uralkodó érdekeit, ezért már nem gyakorolták helyesen hivatásukat.

5.2.2 Író próféták

Író prófétáknak nevezzük mindazokat a karizmatikus személyeket, akiknek az igehirdetése írásban fennmaradtak. Ézsaiásról tudjuk, hogy őt tanítványok követték, s egy egész iskola alakult ki körülötte. Nekik köszönhető a próféta szavainak rögzítése. Jeremiásnak munkatársa is volt Bárúk személyében, aki lejegyezte a próféta szavait, és ő tudósított jelképes cselekedeteiről, valamint a vele történt eseményekről is.

Az író próféták a Kr. e. 8-5. század között végezték szolgálatukat, amikor Izráel életét halálos veszély fenyegette. (Hart ezt az időszakot „Age of Conflict” [A háborúság korszaka] néven emlegeti.) Az újra meg újra támadó ellenség, az egyre élesebbé váló diplomáciai helyzet szükségessé tette közreműködésüket a tárgyalásokban: tanácsadói voltak a királyoknak, sőt bizonyos esetekben ők maguk tárgyaltak az ellenséggel.

Igehirdetéseiket leginkább az ítélethirdetés jellemzi. Kritika alá vonják a vezetőket, de magát a népet is, ítéletet hirdetnek idegen népek és saját népük ellen is. Olykor-olykor felcsillan a szabadítás reménysége, de csakis azzal a feltétellel, ha a nép megtér, és újra az ÚR útján jár. A legszigorúbb próféta kétségtelenül Hóseás, aki a 8. század papságát ítéli meg. Ezzel fejezi ki, milyen felelőssége van a nép vallási vezetőinek, akiknek példát kellene adniuk az igazságosság, az irgalmasság és az istenismeret erényeire.

5.2.2.1 Prófétai szolgálat Izráelben

Nehéz dolga volt a prófétáknak Izráelben, mert már Salamon uralkodását követően, amikor az ország két részre szakadt, egyértelműen olyan király került az északi oldalra, aki nem azt tette, amit jónak lát az ÚR. S ez a helyzet nemigen változott a következő századok folyamán! A királyok szinte kivétel nélkül erőszakos úton jutottak a trónhoz, és halálukat is erőszakos cselekmények okozták. Nem az ÚR tisztelete volt számunkra a legfontosabb, sőt idegen isteneket, bálványokat hoztak Izráelbe. Ennek kiemelkedő példája Aháb király, aki Jezábelt, a damaszkuszi papkirály lányát vette feleségül, s vele együtt a Baál-kultusz is az udvarba költözött.

Illés ismert személye mellett a kispróféták egy része működött az északi országrészben: Hóseás, Ámós, Mikeás. Igehirdetésük témája általában ugyanaz: Isten megítéli Izráelt; ellenséget küld, hogy leigázza; megtérésre szólítja fel a népet; majd megígéri a szabadítást. Hóseás részletesen taglalja a nép különböző rétegeinek bűnét, lerántja a leplet a rejtegetett bűnökről. Ámós a társadalmi igazságtalanságokra mutat rá, és könyve végén néhány vers erejéig megjeleníti a boldog jövő látomását. Mikeás könyvében az ítélethirdetést követően hangzik el a béke korszakáról szóló jóvendülés, valamint a Messiás uralkodására vonatkozó szakasz, amelyet az Újszövetség is idéz Jézus születésével kapcsolatban.

Izráel utolsó királya, Hósea is puccs révén jut hatalomra, és királysága is csupán 9 évig tart. Ekkor rohanta le Salmeneszer, Assíria királya az országot, amely ettől az időtől kezdve elveszti függetlenségét.

5.2.2.2 Prófétai szolgálat Júdában

Júda királyai közül többről nyilatkozik úgy a Szentírás, hogy azt cselekedte, amit jónak lát az ÚR. Ennek ellenére még a legszentebb királyok is súlyos bűnöket követtek el – elsősorban az ország belső ügyeit illetően. Ézsaiás állítja pellengérré kora szociális visszasságait, a kultusz elfajulását, az üres formákat – az igaz, őszinte istentisztelettel szemben. Külpolitikai kérdésekben is fontos szerepet kap, hiszen két nagyhatalom fenyegeti az országot: Egyiptom és Assíria. Ézsaiás szerepe rendkívül ellentmondásosnak tűnik a leírásokból: először az asszírokkal kötött szövetségben lát kiutat a veszélyeztetett helyzetből, később mégis ellenük fordul. Amikor Assíria megtámadja Júdát, azt a próféta Isten ítéletének nevezi. Igehirdetéseiben világossá teszi, hogy a déli ország – bár jó 150 évvel túlélte Izráelt – mégsem kerülheti el a pusztulást, ami 587-ben be is következik.

Ugyanennek a kornak a prófétája Jeremiás, aki már inkább az utolsó időkben kezd prédikálni, és szolgálata jórészt a babiloni fogság idejére húzódik át. Az elpusztított Jeruzsálem látványa, a fogságba hurcolt honfitársak jajkiáltása Jeremiást arra készíti, hogy elemezze a csapást. Ő is ugyanarra a következtetésre jut, mint a többi író próféta: a nép vezetői nem vették komolyan az ÚR útmutatását. Nem Istenre hallgattak, hanem bálványokhoz fordultak. Ezért érte el őket Isten büntetése. Híres jelképes cselekedetei (kőszikla-hasadékba rejti övét [13. fejezet], tartózkodik a házasságtól [16. fejezet], látogatást tesz a fazekas házában [18. fejezet], korszót tör össze [19. fejezet], igát vesz a nyakába [27. fejezet]) rávilágítanak a nép sorsára. Prófétai könyvét követő Siralmai kifejezik együttérzését a fogságban élő nép iránt. Vigasztalja őket, és reményt ad nekik a szabadulásra.

5.2.2.3 Ítélet és szabadítás

A prófétai irodalom jellegzetessége, hogy egy kialakult séma szerint szerkeszti meg üzenetét. Mindig először a környező népek ítéletével kezdi mondanivalója tárgyalását, majd fokozatosan tér rá a választott nép bűneinek felsorolásához. Rámutat a már elszenvetett büntetés okaira, illetve megjövendöli a nép várható sorsát.

Ez a folyamat azonban nem visszafordíthatatlan! Ha a nép megtér, az ÚR is „megtér” – vagyis elfordítja haragját a népről. (Ugyanaz a héber ige [שוב – megfordulni] szerepel mindkét helyen.)

Ennek a teológiának a látványos és költői formába öntött bemutatását olvashatjuk el a már korábban említett Jónás könyvében. Mindenekelőtt Jónás személyes megtérésére van szükség ahhoz, hogy az ítélet hangja eljusson Ninivébe. Miután az ÚR visszafordítja (újra a שוב ige!) prófétáját a menekülés útjáról, megerősíti őt szolgálatában. Ezzel a lendülettel prédikál Jónás a nagy városban, ahol – meglepetésére – hallgatnak szavára, és megtérnek. Jónás még mindig nem fogja fel, mi történt, és a bokor alá ülve várja az ÚR ítéletét. A büntetés kétsége bosszantja, majd a feje fölött nőtt bokor elszáradása által tanítja meg őt az ÚR arra, hogy elfogadja a kegyelem útját.

5.2.2.4 A Messiás várása (Deutero-Ézsaiás)

Ézsaiás prófétáról – mint ítélethirdetőről – már szóltam. Viszont könyvében jól elkülöníthető három különböző gyűjtemény. Az első rész (1-39. fejezet) tulajdonítható személyesen Ézsaiásnak, aki a Kr. e. 8. században működött, mert szövegében, tartalmában, stílusában illik ahhoz a korhoz, amelyről, és amelyhez szól. A 40. fejezettel azonban egy egészen más jellegű üzenet fogalmazódik meg. A kutatók többségének véleménye szerint ez a szakasz már jóval Ézsaiás kora után született meg (kb. Kr. e. 6. században). E próféta személye ismeretlen, de nevezhető Ézsaiás késői tanítványának, az „általa alapított iskola” követőjének. Második Ézsaiásnak, Deutero-Ézsaiásnak nevezi őt a teológia. A történelmi helyzetből adódóan a fogságban élő néphez szól, és a hazatérésről, Jeruzsálem újjáépítéséről jövendöl. A könyv harmadik része (56-66. fejezet) már a visszatérés utáni időre utal, kiegészítve a művet különböző üdvígéretekkel. Ez utóbbi gyűjtemény feltehetően több szerző összehangolt munkájának eredménye.

A messiási jövendölések a könyv középső részében foglalnak helyet, ezzel hangsúlyt is kapva az egész mű elrendezésében. A keresztyén bibliaolvasók körében ezek a szakaszok a legismertebbek.

40 ³Egy hang kiált: Építsetek utat a pusztában az Úrnak! Készítsetek egyenes utat a kietlenben Istenünknek! ⁴Emelkedjék föl minden völgy, süllyedjen le minden hegy és halom, legyen az egyenetlen egyenessé és a dombvidék síksággá! ⁵Mert megjelenik az ÚR dicsősége, látni fogja minden ember egyaránt. - Az ÚR maga mondja ezt.

³⁰Elfáradnak és ellankadnak az ifjak, még a legkiválóbbak is megbotlanak. ³¹De akik az Úrban bíznak, erejük megújul, szárnyra kelnek, mint a sasok, futnak, és nem lankadnak meg, járnak, és nem fáradnak el.

41 ¹⁰Ne félj, mert én veled vagyok, ne csüggedj, mert én vagyok Istened! Megerősítelek, meg is segítelek, sőt győzelmes jobboldalammal támogatlak.

42 ¹Ez az én szolgám, akit támogatok, az én választottam, akiben gyönyörködöm. Lelkimmel ajándékoztam meg, törvényt hirdet a népeknek. ²Nem kiált, nem lármáz, és nem hallatja szavát az utcán. ³A megrepedt nádszálát nem töri össze, a füstölő méceszt nem oltja el, igazán hirdeti a törvényt.

43 ¹De most így szól az ÚR, a te teremtőd, Jákób, a te formálód, Izrael: Ne félj, mert megváltottalak, ne vedden szőlőtölök, enyém vagy!

50 ⁴Az én Uram, az ÚR, megtanított engem mint tanítványát beszélni, hogy tudjam szólni igéjét az elfáradtaknak. Minden reggel fölébreszt engem, hogy hallgassam tanítványként. ⁵Az én Uram, az ÚR, megnyitotta fületem. Én pedig nem voltam engedetlen, nem hátráltam meg. ⁶Hagytam, hogy verjék a hátamat, és tépjék a szakállamat. Arcomat nem takartam el a gyalázkodás és köpködés elől.

53 ¹Ki hitte volna el, amit hallottunk, ki előtt volt nyilvánvaló az ÚR hatalma? ²Mint vesszőszál, sarjadt ki előttünk, mint gyökér a szikkadt földből. Nem volt neki szép alakja, amiben gyönyörködhettünk volna, sem olyan külseje, amiért kedvelhettük volna. ³Megvetett volt, és emberektől elhagyatott, fájdalmak férfja, betegség ismerője. Eltakartuk arcunkat előle, megvetett volt, nem törődöttünk vele. ⁴Pedig a mi betegségeinket viselte, a mi fájdalmainkat hordozta. Mi meg azt gondoltuk, hogy Isten csapása sújtotta és kínozza. ⁵Pedig a mi vétkeink miatt kapott sebeket, bűneink miatt törték össze. Ő bűnhődött, hogy nekünk békességünk legyen, az ő sebei árán gyógyultunk meg.

Deutero-Ézsaiás utolsó szavai megrendítő jövőlátással utal a megígért Messiásra, akit mi a kínhalál fölött győzedelmes Krisztusban ismerhetünk fel: „A tövis helyén ciprus nő, a csalán helyén mirtusz nő. Az ÚR dicsőségére lesz ez, örök jelül, amely nem pusztul el.” (Ézs 55, 13)

5.2.3 A fogság utáni helyreállítás – a judaizmus kora

Ezékiel könyve a fogság okaira mutat rá, Dániel pedig a fogság idején történt eseményeket idézi fel. Majd mindkét könyv második fele látomásokat tartalmaz a visszatérésről, Jeruzsálem és a templom megújításáról. Nyilvánvaló, hogy a zsidóságnak át kell értékelnie kultuszát az átélt megpróbáltatások után. Rá kell döbbsennie, hogy Isten nemcsak a szent városban van jelen, nemcsak a jeruzsálemi templomban tud népével találkozni. Ezékiel ezért kezdi könyvét azzal a ténnyel, hogy az ÚR ott a Kebár folyó mellett, távol Kánaántól keresi meg őt, hogy közölje üzenetét a fogságban élő néppel. Dániel Babilónia földjén térdel le, hogy imádjja Istenét. Ő pedig megőrzi őt tüztől és oroszlántól egyaránt.

Ezsdrás és Nehémiás könyvei tudósítanak a hazatérésről. (Kr. e. 538-ban) Círus perzsa királyt az ÚR szolgálaként köszöntik, aki végrehajtja Isten szabadító tervét. „¹Círus perzsa király uralkodásának első esztendejében, azért, hogy beteljesedjék az Úrnak Jeremiás által mondott igéje, arra indította az ÚR Círus perzsa király lelkét, hogy egész birodalmában szóban és írásban kihirdettesse a következőket: ²Ezt mondja Círus perzsa király: A föld minden országát nekem adta az ÚR, a menny Istene. Ő bízott meg engem azzal, hogy felépíttsem templomát a Júdában levő Jeruzsálemben. ³Aki csak az ő népéhez tartozik közületek, legyen azzal Istene, menjen el a Júdában levő Jeruzsálembé, és építse fel Izrael Istenének, az Úrnak a házát! Ő az Isten Jeruzsálemben.” (Ezsd 1, 1-3)

Az ÚR azonban nagy próbatételek elé állítja hazatérő népét. Lerakják ugyan a templom alapkövét, elkezdik az építkezést, de ellenségeik újra meg újra megakadályozzák a munka folytatását. Így kb. 20 évre volt szükség ahhoz, hogy az új templom elkészüljön, és felszenteljék Kr. e. 515-ben. Ezsdrás megérkezésével elkezdődik a kultusz helyreállítása. Még egy elkeseredett próbálkozást tesz a zsidó nép faji tisztaságának megőrzésére (Ezsd 10, 10kk), de már nem kerülhető el a keveredés, az asszimiláció. A második templom pusztulásával (Kr. u. 70) megindult a zsidóság szétszóródása az egész világon.

6 Az Iratok / כתובים

Láttuk, hogy Izrael népe gyönyörködik a törvényben. Nem béklyót lát benne, hanem Isten akaratát, amely jó, és amely mentén haladhat az ember az igazság útján. Az igazság kérdése viszont rendkívül bonyolult, és az ember számára nehezen értelmezhető. Az „Iratok” gyűjtemény olyan eseteket ír le, amelyekben az ember küzd töredékességével, kísértéseivel, elveszettségével, és törekszik elérni Isten igazságát, hogy az ÚR igaznak mondja ki őt.

Az „igazság” fogalmának értelmezésére ki kell térnünk néhány mondat erejéig. A törvényben megfogalmazott igazságot – amit leginkább jognak lehet értelmezni – más szóval említi az Ószövetség, mint az „Isten előtti igazságot”. A משפט emberen kéri számon a jogkövető magatartást, a törvény szerinti életet, s ha ebben hibát talál, érvényesíti a szankciókat. A צדקה viszont Isten döntésére utal, hogy Ő kit tart igaznak. Így olvassuk Hab 2, 4-ben: „... az igaz ember a hite által él” [צדיק באמונתו ייהיה]. Ezt idézi Pál Róm 1, 17-ben, ami Luther teológiájának legfontosabb bibliai kiindulópontja.

Éppen ezért ezzel a kifejezéssel szemben nem a hazugság áll az „Iratok” szövegeiben, hanem a gonoszság, vagyis a bűn, ami az Istennel való kapcsolatban jelenti az igazság ellentétét. Ez a látásmód jellemzi az Ószövetségnek ezt a harmadik gyűjteményét.

6.1 Izrael költészete

Ha Izrael poétikus alkotásaira gondolunk, azonnal Dávid jut eszünkbe, aki már gyermekkorában kitűnt zenei tehetségével, Saul királyt gyógyította muzsikájával. Királyként sem tagadta meg muzikalitását. Fájdalmas és örömteli helyzetekben is énekekre nyitotta ajkát. Nem véletlen tehát, hogy Bibliánk 150 zsoltára közül a legtöbb feliratában szerepel Dávid neve.

Izrael költészet viszont nem azonos Dávid írásaival. Bár tudjuk, hogy ő Kr. e. 1000 táján élt, költeményei sokkal később kerültek bele a kánonba. Nem is beszélve arról, hogy a zsoltároknak számtalan szerzője volt. Mivel szövegüket speciális dallamokkal együtt az istentiszteleteken rendszeresen énekelték, állandóan alakultak, bővültek, gazdagodtak. Ezért szerzőik bizonytalanok. A zsoltárfeliratok adnak némi támpontot, bár azok hitelessége is megkérdőjelezhető. Dávid mellett Salamon, Mózes, Ászáf, Kórah fiai, Hémán és Jedútún nevei olvas-

hatok az énekek első versében. A feliratok sok esetben dallamokra utalnak, mint ahogy ezt a mi énekeskönyvünk is teszi. Más esetekben pedig a zsoltárok műfaját határozzák meg: zárandóének, tanítóköltemény, hálaadó zsoltár, stb. Egyes zsoltárok konkrét eseményhez kapcsolódnak:

3. *Dávid zsoltára, abból az időből, amikor fia, Absolon elől menekült.*
18. *Dávidé, az ÚR szolgájáé, aki akkor mondta el ennek az éneknek a szavait az Úrnak, amikor valamennyi ellensége hatalmából és Saul kezéből kimentette őt az ÚR.*
51. *Dávid zsoltára, abból az időből, mikor nála járt Nátán próféta, mert bement Dávid Betsabéhoz.*

Különlegességként megemlítem, hogy találunk még zsoltárszerű verseket az Ószövetség más helyein is. A Biblia legrégebbinek tartott szövege például Debóra éneke Bírak könyve 5. fejezetében, de ide tartozik még sok más költői megfogalmazású történet, példabeszéd, hasonlat is. Most azonban csak a zsoltárokról ejtünk szót.

Különböző módon csoportosíthatjuk őket. A héber kánon 5 könyvre osztja a gyűjteményt, amelyek egy-egy doxológiával (dicsőségmondással) zárulnak. A 150 zsoltár keretét képezi az első (amely az igaz ember útjára irányítja a figyelmet) és az utolsó (amely egy nagy záró akkordként megszólaló dicsőségmondás).

A csoportosítás másik szempontja a szerzők alapján történő válogatás, amiről már szóltam, de sokkal fontosabb tartalmi / műfaji szempontból vizsgálni az összetartozó szövegeket. Az írásmagyarázók sokféle módon határozzák meg az egyes zsoltárok jellegét: személyes és közösségi panaszzsoltárok, dicsérő és hálaadó zsoltárok, bölcsességről és a Tóra iránti hűségről szóló zsoltárok, történelmi zsoltárok, bevonulásra és zárandoklásra szóló énekek, királyzsoltárok, stb.

Most azonban csak a legvázlatosabb felosztást említem meg, amely három csoportba osztja a könyv anyagát:

6.1.1 Himnuszok

A himnuszok Isten nagyságát, felségét, teremtő és világbíró tevékenységét, valamint szövetségi hűségét és szeretetét dicsérik. Templomi alkalmakon, istentiszteleti keretben énekelték a papok a gyülekezettel együtt. Legismertebbek:

19. *Az eget hirdetik Isten dicsőségét, kezének munkájáról beszél a menny. Nappal a nappalnak adja át e szót, éjjel az éjjelnek adja tudtul.*
96. ¹*Énekeljétek új éneket az Úrnak, énekelj az Úrnak, te egész föld!*
²*Énekeljétek az Úrnak, áldjátok nevét, hirdessétek szabadítását minden nap!*
³*Beszélgétek el dicsőségét a nemzeteknek, csodáit minden népnek!*
⁴*Mert nagy az ÚR, méltó, hogy dicsérvék, félelmesebb minden istennél.*
⁵*Hiszen a népek istenei csak bálványok, az ÚR pedig az ég alkotója.*
104. ¹*Áldjad, lelkem, az Urat! Uram, Istenem, igen nagy vagy, fenségbe és méltóságba öltöztél, ²világosságot vettél magadra, mint egy köpenyt. Ő az, aki sátorként feszítette ki az eget, ³palotáját a vizek fölé építette, a felhőket tette kocsijává, szelek szárnyán jár.*

6.1.2 Panaszzsoltárok

A zsoltárok közel egyharmada ebbe a csoportba tartozik. Annak alapján lehet még kisebb egységekre tagolni, hogy ki fogalmazza meg panaszát, és mi az, ami fáj neki.

Eszerint léteznek egyéni panaszdalok, amelyek betegség, halál közelsége miatt érzett szomorúság, tanácstalanság idején születtek, vagy ilyen helyzetekben énekelték. Ebben a gyűjteményben foglalnak helyet a bűnbánati zsoltárok is. Őszinte hangvételük, a személyes érintettség érzése miatt sokan tudnak azonosulni gondolatmenetükkel, Isten iránti bizalmat nyerhetünk belőlük.

25. *Uram, hozzád emelkedem lélekben! ²Benned bízom, Istenem, ne szégyenüljek meg, ne nevéssenek ki ellenségeim! ³Senki se szégyenüljön meg, aki benned reménykedik, azok szégyenüljenek meg, akik ok nélkül elpártolnak tőled! ⁴Utadat, Uram, ismertesd meg velem, ösvényeidre taníts meg engem! ⁵Vezess hűségesen, és taníts engem, mert te vagy szabadító Istenem, mindig benned reménykedem.*

A közösségi panaszszoltárok leginkább a közösen átélt gyász, bűjt vagy nemzeti csapás idején hangoztak el az istentiszteleteken. Áldozatok bemutatása közben énekelték. Megfogalmazódik bennük a nép kollektív bűnbánata, Isten hatalmának és jogos ítéletének elismerése, de a szabadulás reménysége is.

74. *Miért vetettél el, Istenem, oly régóta, miért lángol haragod legelőd nyája ellen? ²Gondolj gyülekezetedre, amelyet hajdan létrehoztál, örökségedre, a néptörzsre, amelyet megváltottál, a Sion hegyére, amelyen laktál!*

6.1.3 Hálaadó zsoltárok

A himnuszoktól abban különböznek, hogy nem általánosságban magasztalják Isten nevét, hanem inkább a konkrét segítség, szabadítás, gyógyítás után érzett hálát, köszönetet fejezik ki. Hálaáldozatok bemutatása közben énekelték, és bizonyosságot tettek Isten szabadításáról. Hirdették énekükkel, hogy beteljesedett, amit kértek: Isten meghallgatja imádságukat.

30. *Magasztallak, Uram, mert megmentettél. Nem engedted, hogy ellenségeim örüljenek bajomon. Uram, Istenem, hozzád kiáltottam, és meggyógyítottál engem.*

6.1.4 Egyéb műfajok

A három fő csoporton kívül még néhány zsoltárt meg kell említeni, amelyek nem tartoznak a liturgikusan használt énekek közé, hanem világi dalok feldolgozásaiként kerültek be a gyűjteménybe: áldás- és átokmondások, zarándokénekek, királyzsoltárok és győzelmi énekek. A zarándokénekek fontos szerepet játszottak a jeruzsálemi templomba látogató hívek bevonulási szertartásában.

121. *Tekintetem a hegyekre emelem: Honnan jön segítségem? Segítségem az ÚRtól jön, aki az eget és a földet alkotta.*

6.2 Bölcsesség-irodalom

Izrael költészete nem merül ki a zsoltárokbán, bármennyire is színes és gazdag ez a gyűjtemény. A sajátos versformában, vagy prózában megfogalmazott bölcsességek is hozzátartoznak Isten népe művészetéhez. Az ókori Kelet népei között jól ismert volt ez a műfaj. Izrael különlegessége, hogy az egyes bölcsességekhez nem fűződik név, hanem a közösség teológiai gondolkodásában és hétköznapi gyakorlatában kiforrott gondolatokat vetették papírra, s azokat rendszerezve alkották meg a „bölcsesség könyveit”. Biblián kívül is léteznek ilyen gyűjtemények. Az Ószövetségben Példabeszédek és Prédikátor könyve tartozik ebbe a műfajba. Ugyancsak a bölcsesség-irodalom remeke Jób könyve, amely egy család – ezen belül egy szenvedő ember – példáján keresztül mutatja be az igazságot kereső hívő ember útját.

A bölcsesség-teológia legfontosabb tétele, hogy Isten mindenható. A bölcs ember ezt tudja, és tiszteletben tartja. Ehhez kapcsolódik az Isten igazságába vetett bizalom. Aki eszerint tud élni, az „igaz” ember. Aki nem, az a „gonoszok” vagy „bűnösök” jelzőjét kapja meg. Ez a leegyszerűsített erkölcs jellemzi a teológiának ezt a fajtáját. Vallja a viszonzás elvét, amit biblikusan így fogalmaz meg: „*Ismeri az ÚR az igazak útját, a bűnösök útja pedig semmibe vész.*” (Zsolt 1, 6)

6.2.1 Az igaz Isten és a gonosz ember kapcsolata

A zsoltárok sokszor foglalkoznak az igazság kérdésével, vagyis azzal, hogy kit tart az ÚR igaznak vagy gonosznak (1. Zsoltár). Ezt a témát mégis a bölcsesség-irodalomhoz tartozó könyvek tárgyalják részleteiben. Mivel az imént idézett elvből indul ki, nagyon egyszerűen meg tudja határozni az ember sorsát is. Aki bölcsen (istenfélelemben) él, azt megáldja az ÚR, aki viszont elfordul tőle, az megkapja megérdemelt büntetését.

Ez a szemlélet áthatja az egész Ószövetséget, meglepő módon még Mózes könyveit is, amelyeket a fogás idején – éppen e szerint a gondolkodás szerint – szerkesztettek meg. Ezért olvasunk arról, hogy a teremtés utáni időben nagyon hosszú életet értek meg az emberek (Matuzsálem / Metúselah közel 1000 esztendő!), s az idő múlásával egyre rövidült az átlagéletkor. Erre magyarázat ez a kijelentése: „*látta az ÚR, hogy az emberi gonoszság mennyire elhatalmasodott a földön*” (1Móz 6, 5).

A bölcsesség-teológia értelmezése szerint a törvény hűséges megtartása viszont hatással van földi sorsunkra, akár életkorunkra is. *Tiszteld apádat és anyádat, hogy hosszú ideig élhess azon a földön, amelyet Istened, az ÚR ad neked! (2Móz 20, 12)* Érdekes, hogy Pál apostol az efezusi levélben a szülők iránti engedelmesre utalva ezt az ószövetségi helyet idézi: *Engedelmeskedjétek szüleiteknek az Úrban, mert ez a helyes.* ²*"Tiszteld apádat és anyádat": ez az első parancsolat, amelyhez ígéret fűződik,* ³*mégpedig ez: "hogy jó dolgod legyen, és hosszú életű légy a földön."* (Ef 6, 1-3)

6.2.2 Jób, a szenvedő – igaz ember

Jób példáját mindnyájan jól ismerjük, és hitéből, Isten iránti hűségéből mi is erőt meríthetünk válságos időkben. Jób története azonban sokkal több, mint egy vigasztaló tanító-költemény! Vakmerően rákérdez a bölcsesség-teológia tarthatóságára. Felmutat egy igaz embert, akivel súlyos bajok történnek. Felvetődik a kérdés: Isten nem következetes, vagy Jób rejtegeti bűneit? Bizonyára ez a merész provokáció azért hangzik el, mert egyre inkább az a tapasztalatunk, hogy semmi nem olyan egyszerű, mint amilyennek látszik.

Jób kitart igaza mellett, még akkor is, amikor barátai megpróbálják meggyőzni őt Isten igazságáról. Azt próbálják vele elhitetni, hogy az ember és az Isten igazsága egyszerre nem létezhet, mert különben nem érné őt annyi csapás. A barátok mindvégig ezt hajtogatják Jóbnak, nem tudnak neki újat mondani. Ő azonban sokat fejlődik gondolkodásában. Végre eláll önigazolási szándékától, és megadja magát Istennek. Már nem kérdez, nem vádol, nem tiltakozik, nem védekezik, hanem hallgat... „*Bizony, könnyelmű voltam! Mit felelhetnék neked? Kezemet a számra teszem.*” (Jób 40, 4)

Ez a fordulópont Jób életében: megtanul alázattal meghajolni Isten mindenhatósága előtt. Így érvényesülhet mégis egyszerre Jób és Isten igazsága. Jób igaz volta pedig abban áll, hogy kész feltétlenül elfogadni Isten akaratát, akár áldást hoz, akár csapást mér rá. Mindvégig hűséges hozzá, és bízik szabadításában.

6.2.3 Hétköznapi bölcsességek

A Példabeszédek és a Prédikátor könyve olyan mondásokat, kijelentéseket tartalmaz, amelyek a zsidó vallásos élettapasztalat alapján fogalmazódtak meg. Ma ezt egy vallásos zsidó a Halachá (הלכה – járt út) kifejezésével azonosítaná. Alapja a bölcsesség-teológia, formája héber gondolatritmus. Általában páros versekben jelenik meg, de gyakran előfordul háromsoros gondolatritmus is.

⁵*Bízzál az Úrban teljes szívből, és ne a magad eszére támaszkodj!* ⁶*Minden utadon gondoldj rá, és ő egyengetni fogja ösvényeidet.* ⁷*Ne tartsd bölcsnek önmagadat, féljed az Urat, és kerülj a rosszat!* ⁸*Gyógyulás lesz ez testednek, és felüdülés csontjaidnak.*

Sok olyan mondat köszön vissza ezekből a gondolatpárokból, amelyeket közmondásként ismerünk:

Mint disznó orrában az aranykarika, olyan a szép asszony, ha nincs jó ízlése. (Péld 11, 22)

Aki vermet ás, beleesik. (Péld 26, 27)

A bölcsesség-irodalom alapelvét ezzel a tömör mondattal fogalmazza meg: *A bölcsesség kezdete az Úrnak félelme (Péld 9, 10)*

Az igazak és a bűnösök szembeállításával követi a jól ismert teológiai vonalat: *Az igaznak öröm, ha a törvény jut érvényre, de a gonosztevőnek rettegés. (Péld 21, 15)*

A Prédikátor könyvét Salamonnak tulajdonítják. Szerzősége bizonytalan. Három közismert témája van: *Nincs új a nap alatt, Minden hiábavaló, Mindennek megvan a maga ideje...* Ennél azért sokkal többet mond ez a gyűjtemény! Sok gyakorlati tanácsot ad a társadalomba való beilleszkedéshez, a jó vezetéshez: elnyomás, önzés, népszerűség, kapzsiság, gazdagság és tekintély elvárása helyett tanácsolja a bölcs mértéktartást, a felsőbbiség iránti engedelmességet és az istenfélelmet. A könyv szerkezetét jellemzi az ellentétek szembeállítása. Így emeli ki mondanivalóját. Szellemes hasonlatai élvezetes olvasmánnyá teszik: *Egy döglött légytől büdös lesz és megerjed a kenőcskészítő olaja; egy kis ostobaság hatásosabb a bölcsességnél és a tisztességnél. (Préd 10, 1)*

Ezek a gondolatok hatják át a bölcsesség könyveit, s akik ezeket tanulmányozzák, azoknak a mindennapjai is tele vannak ilyen bölcsességekkel.

7 Az Ószövetség üzenete

Végezetül megmarad a kérdés: mit üzen az Ószövetség? Keresztyén emberként valljuk, hogy a Biblia első fele az Újszövetség nélkül nem teljes evangélium, mégis mondanivalója az egyetlen Istenhez vezet, aki már a Teremtés óta szereti népét, és javát munkálja. Megtanulhatjuk belőle szeretni az Urat, hűséggel ragaszkodni hozzá, és törvényét tiszteletben tartani. Az ember tehetlensége és engedetlensége miatt azonban szükség van arra, hogy Isten belenyúljon a világ rendjébe, és Ő maga szabadítson meg minket bűneinkből. Ez viszont Jézus és az Újszövetség evangéliuma nélkül lehetetlen.

7.1 Az Ó- és Újszövetség egysége

A korábbi utalásokból nyilvánvaló, hogy az Újszövetség iratai nagyon komolyan veszik az Ószövetség szövegeit. Sokszor utalnak a Tórára mint Isten akaratára, de különösen is jelentős a próféták jövődoléseinek figyelembe vétele, hiszen Jézusban teljesednek be az ígéretek, Isten az Ő Egyszülött Fián keresztül hajtja végre üdvözítő tervét a világgal. Az Ószövetség ismerete nélkül érthetetlen Isten küzdelme a bűnös ember megváltásáért.

7.2 Az Ószövetség az egyház könyve

Sokan úgy gondolják, az Ószövetség a zsidóké, az Újszövetség a keresztyéneké. Az elmondottakból bizonyára világossá vált, hogy hitünk gyakorlata számára és a mindennapi életben való eligazodásban szükségünk van a Biblia első felére is. Nagy kincs a zsoltárok gyűjteménye, amely segít minket az imádságban, a bűnbánatban és az Isten felé fordulásban. Az egyház liturgiája szegényebb lenne az Ószövetség nélkül.

7.3 Luther hitvallása az Ószövetség olvasásáról

A reformáció elve értelmében Luther nagyon fontosnak tartotta a visszatérést a forráshoz, a Bibliához. Bár az Újszövetség üzenete indította el benne az egyház megújítására irányuló szándékát, nem feledkezett meg az Ószövetségről sem. Tanulmányozta a zsoltárokat, és sokat idézett a próféták könyveiből. Vallotta, hogy az Ószövetségben ugyanaz az Úr szól hozzánk, mint az Újszövetségben. Luther olvasatában az Ószövetség történései a hívő ember számára mindig aktuálisak. Írásmagyarázati elve ma is követendő: Azt Was Christum treibt – Ami Krisztushoz űz, legyen az ószövetségi vagy újszövetségi textus. Jézus a mi hitünk középpontja, így olvassuk mi is az Ószövetséget!

Irodalom:

- Biblia – magyarázó jegyzetekkel (Kálvin Kiadó – Budapest, 1996)
- Groó Gyula: A Szentírás (Budapest, 1948)
- Dr. Muntag Andor: Jób könyve – kommentár (MEE Sajtóosztálya – Budapest, 1982)
- Dr. Pálffy Miklós: A Zsoltárok könyve – Válogatott zsoltárok magyarázata
(Evangelikus Egyetemes Sajtóosztály – Budapest, 1964)
- Fabiny Tibor: A keresztény hermeneutika (<http://nyitottegyetem.phil-inst.hu/teol/fabinyi.html>)
- Samuel J. Schultz: Üzen az Ószövetség (KIA – Budapest, 1998)
- Elmer A. Martens: Isten terve (KIA – Budapest, 1999)
- Hans W. Wolff: Az Ószövetség antropológiája (Harmat-PRTA – Budapest, 2001)
- George A. F. Knight: Az Ószövetség keresztyén teológiája (Kálvin Kiadó – Budapest, 2006)
- Gleason L. Archer: Az ószövetségi bevezetés vizsgálata (KIA – Budapest, 2001)
- Alberto Soggin: Bevezetés az Ószövetségbe (Kálvin Kiadó – Budapest, 1999)
- George A. F. Knight: Az Ószövetség keresztyén teológiája (Kálvin Kiadó – Budapest, 2006)
- Gleason L. Archer: Az ószövetségi bevezetés vizsgálata (KIA – Budapest, 2001)
- Claus Westermann: Kurze Bibelkunde des Alten Testaments (Calwer Verlag – Stuttgart, 1974)
- Georg Fohrer: Das Alte Testament – Einführung in Bibelkunde und Literatur des Alten Testaments und in Geschichte und Religion Israels (Evangelische Verlagsanstalt – Berlin, 1970)
- H. St. J. Hart: A Foreword to the Old Testament (Adam and Charles Black – London, 1951)
- Artur Weiser: Introduction to the Old Testament (Darton, Longman & Todd – London, 1961)
eredeti nyelven: Einleitung in das Alte Testament (Vandenhoeck und Ruprecht – Göttingen, 1948)
- Brevard Childs: Introduction to the Old Testament as Scripture (Fortress – Philadelphia, 1979)

Tartalomjegyzék

1 Bevezetés.....	4
1.1 A bibliaismeret helye a teológia tudományában.....	4
2 Az ószövetségi iratok keletkezése.....	4
2.1 A hitelesség kérdése.....	5
2.2 Szóbeli hagyományok és írásbeliség.....	5
2.3 Az ószövetségi iratok kora.....	6
3 Az ószövetségi kánon.....	7
3.1 A héber kánon sorrendje.....	7
3.2 A mi Ószövetségünk.....	8
4 A Tóra / תורה.....	9
4.1.1 A Tóra szövegének rétegei.....	9
4.1.2 Deuteronomista történetírás.....	10
4.2 Isten szeretete és gondviselése.....	10
4.3 A Tóra helye Izráel hitében.....	11
4.3.1 Szövetség.....	11
4.3.2 Kivonulás / Exodus / Szabadítás.....	11
4.4 Hűség a törvényhez.....	11
4.5 Tanulság a keresztyén utódoknak.....	12
5 A Próféták / נביאים.....	12
5.1 Korábbi próféták / ראשונים נביאים.....	14
5.1.1 Történet előtti kor.....	14
5.2 Későbbi próféták / אחרונים נביאים.....	16
5.2.1 Királyok és próféták.....	16
5.2.2 Író próféták.....	16
5.2.3 A fogság utáni helyreállítás – a judaizmus kora.....	19
6 Az Iratok / כתובים.....	19
6.1 Izráel költészete.....	19
6.1.1 Himnuszok.....	20
6.1.2 Panaszzsoltárok.....	20
6.1.3 Hálaadó zsoltárok.....	21
6.1.4 Egyéb műfajok.....	21
6.2 Bölcsesség-irodalom.....	21
6.2.1 Az igaz Isten és a gonosz ember kapcsolata.....	21
6.2.2 Jób, a szenvedő – igaz ember.....	22
6.2.3 Hétköznapi bölcsességek.....	22
7 Az Ószövetség üzenete.....	23
7.1 Az Ó- és Újszövetség egysége.....	23
7.2 Az Ószövetség az egyház könyve.....	23
7.3 Luther hitvallása az Ószövetség olvasásáról.....	23
Irodalom:.....	24